

ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป: การเข้าถึงที่ดิน และความยากจนข้ามรุ่นในพื้นที่สีแดงเขตพื้นที่ป่าดงบังกือ จังหวัดอำนาจเจริญ

กนกวรรณ มะโนรมย์¹

ธวัช มณีผ่อง²

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเชิงคุณภาพชิ้นนี้ต้องการนำเสนอการเข้าถึงที่ดินของคนยากจนในพื้นที่ดงบังกือ จังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งเคยถูกกล่าวหาว่าเป็น “คอมมิวนิสต์” และในอดีตมีความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ของประเทศไทย บทความนี้วิเคราะห์ปัญหาดังกล่าวโดยใช้กรอบแนวคิด ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป (Slow Violence) ของ Rob Nixon และทฤษฎีการเข้าถึง (Access Theory) ของ Ribot and Peluso เพื่อชี้ให้เห็นถึงผลกระทบระยะยาวของนโยบายที่ไม่เพียงจำกัดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร แต่ยังสร้างความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้างที่ส่งเสริมวงจรความยากจนในหลายรุ่นของครอบครัว บทความวิจัยนี้ต่อยอดจากองค์ความรู้เดิมเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านของชนบทอีสานที่มักเน้นการต่อรองเชิงการเมืองของชาวบ้าน โดยอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย 25 ครอบครัวในพื้นที่ดงบังกือ ซึ่งเป็นพื้นที่สีแดงในอดีต เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดจากนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ เช่น การบังคับย้ายถิ่นฐานและการประกาศพื้นที่ชนบทให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ส่งผลให้เกิดปัญหาความยากจนข้ามรุ่นและความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างที่ยังคงสืบทอดมายาวนาน คนในพื้นที่ประสบข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งขัดขวางการหลุดพ้นจากวงจรความยากจน ผลการวิจัยพบว่า การกล่าวหาคนในพื้นที่ว่าเป็น “คอมมิวนิสต์”

¹ ศาสตราจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี <Email: kanokwan.m@ubu.ac.th>

² อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี <Email: thawat.m@ubu.ac.th>

และมีปฏิบัติการปราบปรามที่รุนแรง นอกจากจะนำไปสู่การสูญเสียสิทธิที่ดินแล้ว ยังตอกย้ำให้เห็นว่าความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ผลักดันผู้คนออกจากระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่โดยการพรากที่ดิน และชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างโครงสร้างอำนาจ และความเหลื่อมล้ำที่ยังคงดำเนินอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป ปัญหาป่าไม้ที่ดิน การเข้าถึงที่ดิน ความยากจนข้ามรุ่น

Slow Violence: Land Access and Intergenerational Poverty in the Red Zone of Dong Bak–Ee Forest Area, Amnat Charoen Province

Kanokwan Manorum³

Thawat Maneephong⁴

ABSTRACT

This qualitative research aims to explore how land access among the rural poor in Dong Bak Yi, Amnat Charoen Province—an area once accused of harboring “communists”—is deeply entangled with the Thai state’s Cold War–era counterinsurgency policies. Drawing on Rob Nixon’s concept of Slow Violence and Ribot and Peluso’s Theory of Access, this article analyzes how state actions—particularly forced relocation, national forest reserve declarations, and land tenure exclusion—have generated long-term structural inequalities. These policies not only curtailed access to vital resources but also entrenched intergenerational cycles of poverty and marginalization. The study builds on previous scholarship on rural transformation in Northeast Thailand, which has often emphasized political negotiation and grassroots resistance. In contrast, this research highlights the limits of such negotiation in areas where historical trauma has silenced communities and where political memory is not a source of empowerment but a lingering burden. Based on in-depth interviews with 25 households directly affected by past counterinsurgency campaigns, the study demonstrates how being labeled “communist” led to systematic land dispossession,

³ Professor, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University <Email: kanokwan.m@ubu.ac.th>

⁴ Lecturer, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University <Email: thawat.m@ubu.ac.th>

economic displacement, and enduring socio-political exclusion. The findings reveal that counterinsurgency violence, though no longer overt, continues to manifest through structural mechanisms that deprive rural people of land, voice, and political recognition. This persistent exclusion from state-sanctioned systems of property and development has pushed many residents further to the margins of the modern economy. Ultimately, the article emphasizes the importance of acknowledging historical violence and addressing long-standing structural injustices in land access and rural livelihoods.

Keywords: Slow Violence, Forest-land Problem, Land Access, Intergenerational Poverty

บทนำ

แม้ว่ากรอบคิด “ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป” (Slow violence) ที่เป็นแนวคิดของ Nixon (2011) จะเน้นความรุนแรงที่แยกราบเข้ามาโดยวิเคราะห์จากกรณีผลกระทบของสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ แต่ผู้เขียนเห็นว่าแนวคิดนี้สามารถนำมาใช้วิเคราะห์ผลกระทบระยะยาวจากนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่รัฐไทยดำเนินการในช่วงสงครามเย็นได้อย่างมีคุณค่า เพราะแนวคิดนี้ช่วยให้เห็นถึงความรุนแรงที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป กระจายตัวในเวลาและพื้นที่ ซึ่งต่างจากความรุนแรงที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันและดึงดูดความสนใจในทันที การประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ช่วยให้เราเข้าใจผลกระทบทางสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่ยืดเยื้อจากนโยบายเหล่านี้ ดังกรณีการนำแนวคิดนี้มาใช้ในการวิเคราะห์การเข้าถึงที่ดินของกลุ่มคนที่ถูกรัฐไทยเรียกว่าคอมมิวนิสต์ช่วงสงครามเย็น แนวคิดนี้ช่วยให้เราวิเคราะห์ผลกระทบที่ซ่อนเร้นและเกิดขึ้นอย่างช้า ๆ จากนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่กระทบการเข้าถึงที่ดินและอำนาจในการจัดการทรัพยากรของคนกลุ่มนี้ และเผยให้เห็นผลกระทบที่ยาวนานและลึกซึ้งต่อคนพื้นที่ดงบังอี่ จังหวัดอำนาจเจริญ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้

งานวิชาการหลายชิ้นได้ชี้ให้เห็นการสูญเสียที่ดินที่กระทบต่อวิถีชีวิตและกลายเป็นความรุนแรงอย่างค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่มักเกี่ยวข้องกับการควบคุมที่ดินและทรัพยากรโดยรัฐ เพื่อป้องกันการก่อความไม่สงบในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Peluso, 1992; Vandergeest & Peluso, 1995; Springer, 2009, Hirsch & Warren, 1998; Keyes, 1967; Kerkvliet, 1977; Phatharathananunth, 2014; 2015) การประกาศพื้นที่ “เขตสีแดง” มักนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เป็นป่าสงวนหรืออุทยานแห่งชาติ ซึ่งทำให้ชุมชนในชนบทสูญเสียที่ดินอย่างถาวรหรือก่อก่ออุปสรรคในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากที่ดิน นโยบายนี้อาศัยอุดมการณ์เพื่อลิดรอนสิทธิการเข้าถึงที่ดินของบุคคลหรือชุมชนที่ถูกมองว่าเข้าข่ายกระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมและความยากจนที่สะสมในระยะยาว (Kerkvliet, 1977) นอกจากนี้ การกีดกันทางการเข้าถึงที่ดินและทรัพยากรยังสะท้อนถึง “ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป” ซึ่งมีผลต่อเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาโครงการที่มุ่งเน้นการสกัดทรัพยากรในพื้นที่ชนบท เช่น การทำไม้และเหมืองแร่ ได้รับการสนับสนุนจากรัฐและทหาร ทำให้ชุมชนต้องอพยพและสูญเสียแหล่งทรัพยากรที่สำคัญและสร้างความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก การปราบปรามของรัฐในพื้นที่อีสานทำให้เกิดความตึงเครียดระหว่าง

ชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐ ผลกระทบของสงครามเย็นและการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ในภูมิภาคนี้ ในช่วงเวลานั้น ชาวบ้านในภาคอีสานถูกกระทบจากนโยบายของรัฐ ที่มุ่งปราบปรามคอมมิวนิสต์ รวมถึงการยึดที่ดินและการบังคับย้ายถิ่นฐาน ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตและการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชนบท ในงานวิจัยของสุเทพ สุนทรเภสัช เกี่ยวกับ “อีสานยุคสงครามเย็น” เขาได้กล่าวถึงผลกระทบของนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ของรัฐไทย ซึ่งทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ต่าง ๆ รวมทั้งในภาคอีสาน ต้องเผชิญกับการสูญเสียที่ดินและทรัพยากรพื้นฐานที่เคยมีอยู่ เช่น การถูกขับไล่จากที่ทำกินหรือการย้ายที่อยู่อาศัยไปยังพื้นที่ที่รัฐจัดสรรให้ ซึ่งมักจะเป็นพื้นที่ที่ไม่สามารถทำการเกษตรได้ หรือมีสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม (Sunthonphesat, 2005) อีกทั้งการถูกตราหน้าว่าเป็นผู้สนับสนุนคอมมิวนิสต์ยังส่งผลกระทบต่อโอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจในระยะยาว การใช้กำลังทหารในพื้นที่ชนบทยังนำไปสู่การสร้าง “หมู่บ้านยุทธศาสตร์” ซึ่งทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนต้องเปลี่ยนแปลง และเพิ่มความพึ่งพารัฐในระยะยาว

บทความวิจัยนี้ต้องการนำเสนอให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างนโยบายป้องกันปราบปรามคอมมิวนิสต์ การบังคับอพยพและการพรางที่ดิน ความยากลำบากในการเข้าถึงที่ดิน ส่งผลกระทบต่อความยากจนและความยากจนข้ามรุ่นของชาวบ้านในพื้นที่ดงบังอี จังหวัดอำนาจเจริญ โดยมองว่าสิ่งที่ชาวบ้านเผชิญอย่างต่อเนื่องนั้น เป็นความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป ที่สืบเนื่องจากโครงสร้างทางการเมืองการปกครองที่ถูกผลักดันโดยนโยบายต่อต้านการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ของประเทศไทยในยุคสงครามเย็น ประเด็นการนำเสนอบทความเริ่มจาก 1) คอมมิวนิสต์ การพรางและการเข้าถึงที่ดิน ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป และความยากจนข้ามรุ่น 2) วิธีการศึกษาและการทำงานภาคสนาม 3) ภาคอีสานในยุคสงครามเย็น ดงบังอีในฐานะพื้นที่สีแดง การเข้าถึงที่ดิน และความยากจนข้ามรุ่น 4) นโยบายป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ กับการบังคับออกจากที่ดิน 5) ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไปในดงบังอี และ 6) สรุปและอภิปรายผล

1. คอมมิวนิสต์ การพรางและการเข้าถึงที่ดิน ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป และความยากจนข้ามรุ่น

ส่วนนี้ผู้เขียนชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไปและการเข้าถึง มาทำความเข้าใจความยากจนข้ามรุ่นกรณีการเข้าถึงที่ดินของคนจนในเขตพื้นที่ดงบังอี Rob Nixon เป็นนักวิชาการคนแรกที่น่าเสนอแนวคิด

“ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป” ในหนังสือของเขาชื่อ *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor* (2011, pp. 2–3) ชี้ให้เห็นถึงความรุนแรงระดับเชิงโครงสร้าง ที่กลายมาเป็นความรุนแรงที่ค่อยเป็นค่อยไป มีความต่อเนื่องและยาวนาน โดยนิยามในขอบเขตว่า “ความรุนแรงที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป และอยู่นอกสายตา เป็นความรุนแรงที่การทำลายล้างได้ขยายและเลื่อนเวลาออกไป จากจุดเริ่มต้นและกระจายตัวไปทั่วทั้งเวลาและสถานที่ เป็นความรุนแรงที่ก่อกวนอย่างช้า ๆ ซึ่งมักไม่ได้ถูกมองว่าเป็นความรุนแรง เพราะไม่เหมือนกับความรุนแรงที่เป็นเหตุการณ์หรือการกระทำที่เกิดขึ้นในทันทีเห็นภาพแบบซึ่ง ๆ หน้าในเชิงพื้นที่ และก่อให้เกิดความสนใจในสังคมอย่างฉับพลันในเชิงประสาทสัมผัส ดังนั้นเราจำเป็นต้องให้ความสนใจกับความรุนแรงในลักษณะที่แตกต่างออกไป ความรุนแรงที่ไม่ใช่ทั้งความน่าตื่นตาตื่นใจหรือเกิดขึ้นในทันที แต่กลับเป็นความรุนแรงที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและสะสมตัว ซึ่งส่งผลกระทบที่ร้ายแรงกระจายไปในมิติของเวลานอกจากนี้ เรายังต้องเผชิญกับความท้าทายทางด้านการนำเสนอ การเล่าเรื่อง และกลยุทธ์ที่เกิดจากความมองไม่เห็นโดยเปรียบเทียบของความรุนแรงเชิงช้าเหล่านี้ด้วยเช่นกัน ความรุนแรงที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป”

Nixon (2011) อธิบายมิติสำคัญของ “ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป” ว่าเป็นความรุนแรงที่เกิดขึ้นช้าและสะสมผลกระทบในระยะยาว มักมองไม่เห็นในทันที และถูกเพิกเฉยจากสื่อ ตัวอย่างเช่น การปนเปื้อนสิ่งแวดล้อม การตัดไม้ทำลายป่า หรือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และชุมชนชายขอบในประเทศกำลังพัฒนา ความรุนแรงนี้ไม่เพียงกระทบคนในปัจจุบัน แต่ยังก่อผลต่อคนรุ่นถัดไป เช่น ระดับน้ำทะเลเพิ่มขึ้น หรือการลบเลือนวัฒนธรรมท้องถิ่น อันเกิดจากการแสวงหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่น การทำเหมืองและเกษตรกรรมขนาดใหญ่ แนวคิดนี้ช่วยให้เห็นถึงผลกระทบเชิงโครงสร้างและความไม่เท่าเทียมที่สะสมในระยะยาวซึ่งมักถูกมองข้าม แนวคิด “ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป” อธิบายผลกระทบระยะยาวจากนโยบายและการทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น การตัดไม้ การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มเปราะบางในประเทศกำลังพัฒนา ตัวอย่างเช่น โนเจอร์เดลตาได้รับผลกระทบจากการขุดเจาะน้ำมัน ขณะที่โครงการพัฒนาขนาดใหญ่และเกษตรอุตสาหกรรมสร้างความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม Nixon ชี้ให้เห็นว่าผลกระทบเหล่านี้มักถูกมองข้ามและเรียกร้องให้เล่าเรื่องและสร้างความตระหนักเพื่อผลักดันความยุติธรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

แนวคิด “ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป” (Slow Violence) ของ Nixon (2011) ได้รับการยกย่องในการอธิบายความอยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อมและสังคมที่เกิดขึ้นอย่างยืดยาว แต่ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในหลายด้าน เช่น ความยากในการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพและการดึงดูดความสนใจจากสื่อหรือผู้กำหนดนโยบาย ซึ่งจำกัดผลกระทบเชิงปฏิบัติ (Heise, 2016) นอกจากนี้ ขอบเขตที่กว้างครอบคลุมการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการปนเปื้อนสารพิษ อาจลดทอนความแม่นยำของการวิเคราะห์ (Chakrabarty, 2009) การเน้น “ความช้า” อาจทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างความรุนแรงเชิงช้ากับความรุนแรงที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ความขัดแย้งหรือการอพยพถูกลดความสำคัญลง (Buell, 2005) และยิ่งยากต่อการวัดผลหรือระบุความรับผิดชอบ ทำให้ไม่ได้รับการจัดการอย่างเพียงพอจากรัฐบาลและองค์กรต่าง ๆ (Heise, 2016)

แม้ว่าแนวคิด “ความรุนแรงที่ค่อยเป็นค่อยไป” จะถูกวิพากษ์วิจารณ์ในบางประเด็น แต่ก็ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางและมีอิทธิพลอย่างมากในด้านการศึกษากับสิ่งแวดล้อม ความอยุติธรรมทางสังคม และวรรณกรรม เพราะแนวคิดนี้สามารถนำมาใช้ในการสร้างความตระหนักถึงประเด็นที่ไม่ได้รับการพูดถึงหรือปัญหาระยะยาวและเป็นระบบ ทำให้มันกลายเป็นเครื่องมือวิเคราะห์ที่ทรงพลัง แม้ว่าจะมีข้อจำกัดอยู่ก็ตาม อีกทั้งช่วยเติมเต็มช่องว่างที่สำคัญในการทำทำความเข้าใจและจัดการกับอันตรายที่เป็นระบบในระยะยาว แต่คำวิจารณ์เหล่านั้นมักนำไปสู่การสนทนาเชิงสร้างสรรค์ที่ช่วยเพิ่มคุณค่าให้แนวคิดนี้ในฐานะเครื่องมือวิเคราะห์และการเคลื่อนไหว จุดแข็งของแนวคิดนี้คือการทำให้สิ่งที่มองไม่เห็นกลายเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ และเสริมพลังให้กับชุมชนชายขอบผ่านการเล่าเรื่องและการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Heise, 2016)

แนวคิด “ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป” ของ Nixon มีความเชื่อมโยงกับ “ทฤษฎีการเข้าถึง” (Theory of Access) ของ Ribot and Peluso (2003) ช่วยทำให้เห็นผลกระทบระยะยาวที่เกิดจากโครงสร้างอำนาจ ความไม่เท่าเทียม และระบบที่จำกัดการเข้าถึงทรัพยากรสำคัญ เช่น ที่ดิน น้ำ และป่าไม้ ทฤษฎีนี้มองการเข้าถึงเป็น “ความสามารถในการได้รับประโยชน์” มากกว่าการมีสิทธิในทรัพย์สินที่ได้รับการรับรองทางกฎหมาย กลไกการเข้าถึงถูกกำหนดโดยปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เช่น เทคโนโลยี ทุน ตลาด และความสัมพันธ์ทางอำนาจ ที่ช่วยหรือจำกัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยเน้นการควบคุม การรักษา และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ การขาดการเข้าถึงหรือการควบคุมที่ไม่เป็นธรรม

ส่งผลให้เกิดความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมและความเปราะบางในชุมชนชายขอบอย่างต่อเนื่อง

ทฤษฎีการเข้าถึงนี้มุ่งเน้นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ส่งผลต่อการเข้าถึงทรัพยากร มากกว่าการจำกัดกรอบเฉพาะความสัมพันธ์เชิงทรัพย์สิน โดยเน้นความแตกต่างระหว่าง “ความสามารถ” (ability) ซึ่งเกี่ยวข้องกับอำนาจทางสังคม และ “สิทธิ” (right) ซึ่งมักยึดโยงกับกฎหมายหรือจารีตประเพณี ความสามารถสะท้อนถึงอำนาจที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งอาจไม่ได้เป็นสิทธิที่รับรองในระบบกฎหมายหรือประเพณีเสมอไป Ribot and Peluso (2003) เสนอว่า การเข้าถึงทรัพยากรถูกกำหนดโดยกลไกหลากหลาย เช่น สิทธิทางกฎหมายหรือจารีต การเข้าถึงผ่านโครงสร้างทางสังคม เช่น เทคโนโลยีหรือทุน และการเข้าถึงทางการเมืองผ่านอำนาจหรือเครือข่าย บางกรณีอาจเกี่ยวข้องกับกลไกนอกกฎหมาย เช่น การลักลอบหรือการติดสินบน อย่างไรก็ตาม การควบคุมทรัพยากรมักอยู่ในมือของชนชั้นนำ ส่งผลให้กลุ่มเปราะบางถูกกีดกัน การเข้าถึงยังเปลี่ยนแปลงตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม สะท้อนถึงความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้าง การจำกัดการเข้าถึงทรัพยากรและความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไปส่งผลให้เกิด “ความยากจนข้ามรุ่น” (Intergenerational Transmission of Poverty) ซึ่งเกิดจากความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้าง การเลือกปฏิบัติ และการขาดโอกาสต่อเนื่องในด้านการศึกษา สุขภาพ การจ้างงานที่มั่นคง และทรัพยากรทางเศรษฐกิจ วงจรความยากจนนี้สะท้อนปัญหาระยะยาวที่ส่งผลต่อรุ่น (Moore, 2001; Moore, 2005, Bird, 2007)

ในช่วงสงครามเย็น นโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ของประเทศไทยส่งผลต่อการเข้าถึงทรัพยากร โดยการใช้การควบคุมที่ดินและทรัพยากรเพื่อยืนยันอำนาจของรัฐผ่านกระบวนการอำนาจเหนือพื้นที่ (territorialization) เช่น การกำหนดพื้นที่ “สีแดง” ที่รัฐแทรกแซงและควบคุมเข้มข้น ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่เหล่านี้มักถูกกีดกันจากทรัพยากรที่เคยใช้ร่วมกัน หากต่อต้านนโยบายก็จะถูกมองว่าเป็นการสนับสนุนคอมมิวนิสต์ (Vandergeest & Peluso, 1995) ผลกระทบของกลยุทธ์การปราบปรามของประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อการเข้าถึงป่าไม้และภูมิทัศน์ โดยแปลงพื้นที่ป่าให้เป็นเครื่องมือสร้างรัฐ ทำให้ชุมชนท้องถิ่นถูกผลักไสออกจากพื้นที่เหล่านี้และทำลายสิ่งแวดล้อม (Peluso & Vandergeest, 2011)

ยกตัวอย่างกรณีความขัดแย้งในอินโดนีเซีย ที่รัฐพยายามควบคุมทรัพยากรป่าไม้ และชาวบ้านต่อสู้เพื่อรักษาสีทธิในการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ โดยผลประโยชน์ของรัฐและบริษัทต่าง ๆ มักทำให้ชุมชนยากจนไม่ได้รับการแบ่งปันทรัพยากรอย่างยุติธรรม (Peluso, 1992) การจัดการทรัพยากรและพลวัตทางสังคมการเมืองในประเทศไทยโดยได้มุ่งเน้นลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นหลัก แต่เชื่อมโยงกับการควบคุมทรัพยากร การต่อต้านจากชนบท และบริบททางการเมืองในช่วงสงครามเย็น นโยบายของรัฐในการรวมศูนย์การควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ที่ดิน และน้ำ มักเกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นฐานของชุมชนท้องถิ่นและการจำกัดการเข้าถึงทรัพยากรโดยการควบคุมทรัพยากรในช่วงสงครามเย็นถูกใช้เป็นข้ออ้างในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ผ่านการจัดตั้งเขตป่าสงวนและการใช้กำลังทหารในพื้นที่ชนบท (Hirsch & Warren, 1998) นอกจากนี้รัฐไทยใช้นโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ในช่วงสงครามเย็นผ่านการปฏิบัติการทางทหารและการเมืองอย่างจริงจัง รวมถึงการออกกฎหมายต่อต้านคอมมิวนิสต์ไทยได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ ในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน โรงเรียน และระบบชลประทาน เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและลดอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ในชนบทรวมทั้งการใช้สื่อและการโฆษณาชวนเชื่อ รวมทั้งความเชื่อและศาสนาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมแนวคิดต่อต้านคอมมิวนิสต์ (Tan, 2018)

2. วิธีการศึกษาและการทำงานภาคสนาม

ข้อมูลภาคสนามในบทความนี้มาจากการเก็บข้อมูล โดยผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ (key informant) ถูกเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) จำนวน 25 ครั้งเรือนที่มีประสบการณ์และได้รับผลกระทบสืบเนื่องจากนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ของรัฐไทย ในห้วงทศวรรษที่ 2500 ถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงผลกระทบอันเนื่องมาจากนโยบายดังกล่าว ด้านหนึ่งในมุมมองของรัฐอาจเป็นมาตรการในการปราบปรามและตัดทอนเครือข่ายอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ได้ แต่อีกด้านหนึ่งมันส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในชีวิตของประชาชนต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น ผู้เขียนเก็บข้อมูลผ่านเรื่องเล่าและความทรงจำของผู้คน เกี่ยวกับการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ในชุมชนดงบั๊กอี จังหวัดอำนาจเจริญ ใช้มุมมองทางประวัติศาสตร์ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-dept interview) เกี่ยวกับเรื่องเล่าและความทรงจำส่วนบุคคล เน้นที่เหตุการณ์การบังคับอพยพ 2 ครั้ง ใน ปี 2509 และ 2519 ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสิทธิและการเข้าถึงที่ดิน และผลสืบเนื่องในรูปแบบความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป

ทั้งการสูญเสียที่ดินจากนโยบายป่าไม้และการขายที่ดินเพื่อการดำรงชีพ ความไม่มั่นคงในการใช้ประโยชน์จากที่ดิน สูญเสียความมั่นคงในการทำมาหากิน และการศึกษาของลูกหลาน อันส่งผลถึงการส่งต่อความยากจนข้ามรุ่น บางครอบครัวได้พบคนรุ่นที่สองและสาม แต่หลายครอบครัว ลูกหลานกระจัดกระจายไปทำงานในต่างจังหวัด โดยโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลเป็นทั้งการเยี่ยงเยียน การนัดสัมภาษณ์ นอกจากนี้ผู้เขียนคนแรกยังได้ใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ในกิจกรรมสำคัญของชุมชน อาทิ บุญกุ่มข้าวใหญ่ งานศพ และการประชุมของกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านเพื่อสืบค้นข้อมูลจากบุคคล ที่เป็นประจักษ์พยานในเหตุการณ์ เป็นโอกาสในการเข้าถึงการเผชิญกับความรุนแรงที่ค่อยเป็นค่อยไปและแฝงเร้น ซึ่งก็มีข้อจำกัดหลายประการ ผู้ให้ข้อมูลจำนวนมากอยู่ในวัยชรา ความทรงจำเลือนราง รายละเอียดบางอย่างหายไป ต้องอาศัยการตรวจสอบข้อมูลไว้กับบุคคลอื่นที่เป็นลูกหลานของเขา นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารมือสองที่เกี่ยวข้อง

3. ภาคอีสานในยุคสงครามเย็น ดงบังอีในฐานะพื้นที่สีแดง การเข้าถึงที่ดินและความยากจนข้ามรุ่น

ในช่วงสงครามเย็น ภูมิศาสตร์ของภาคอีสานไทยถูกล้อมรอบด้วยประเทศที่ได้รับอิทธิพลทางการเมืองแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์จากสหภาพโซเวียตและจีน เช่น ลาว เวียดนาม และกัมพูชา การเปลี่ยนแปลงในภูมิภาคนี้เกิดขึ้นพร้อมกับกระแสการปลดปล่อยจากเจ้าอาณานิคม เช่น พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนที่จัดตั้งขึ้นในเวียดนามปี 1930, พรรคพื้นฟูชาติลาวในปี 1934 และพรรคประชาชนลาวในปี 1955 (Samosorn'19, 2021, pp. 68–70) สำหรับไทย งานด้านความมั่นคงในภาคอีสานได้รับความสำคัญสูง ภูมิภาคนี้ถูกมองว่าเป็นฐานที่มั่นในการต่อสู้กับอเมริกาซึ่งเป็นผู้นำฝั่งเสรีประชาธิปไตย โดยไทยมีความร่วมมือกับสหรัฐอเมริกา ทั้งด้านการทหารและเศรษฐกิจ ตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามและจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยอนุญาตให้สหรัฐฯ ตั้งฐานทัพในประเทศไทย รวมถึงฐานทัพ 7 แห่ง ในภาคอีสาน เช่น อุดรธานี นครราชสีมา และอุบลราชธานี (Pattha, 2012)

ในช่วงสงครามเย็นนี้ จังหวัดในภาคอีสานรวมทั้งอำนาจเจริญและพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ยโสธรและมุกดาหาร เคยเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พ.ค.ท.) พื้นที่เหล่านี้ถูกเรียกว่า “พื้นที่สีแดง” เนื่องจากการสนับสนุนและกิจกรรมของ พ.ค.ท. อย่างเข้มข้น “พื้นที่สีแดง” ในภาคอีสานคือพื้นที่ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลหรือการควบคุมของ พ.ค.ท. (Feng, 2022)

ซึ่งรัฐมองว่าเป็นเขตที่มีกิจกรรมของคอมมิวนิสต์เข้มข้น การที่คนชนบทในพื้นที่ภาคอีสานรวมทั้งชุมชนในเขตดงบังก็เข้าร่วมกับขบวนการคอมมิวนิสต์เนื่องจากบริบททางภูมิศาสตร์และสังคมของภาคอีสานซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศที่ห่างไกล ไม่ได้รับการเหลียวแลจากภาครัฐด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทำให้กลายเป็นฐานสำคัญของการเคลื่อนไหวของ พ.ค.ท. ด้วยความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม ความยากจน การขาดทรัพยากร และการไม่ได้รับการพัฒนาที่เพียงพอจากรัฐ

ในยุคนี้สังคมชนบทอีสานมีเป็นสังคมแบบครอบครัวขยายเน้นความสัมพันธ์ทางเครือญาติและการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างรัฐและประชาชน รวมถึงการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น แม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะพึ่งพาการเกษตร แต่มีความแตกต่างในระดับการเข้าถึงทรัพยากร เช่น ที่ดินและน้ำ ความเชื่อทางการเมือง ในช่วงสงครามเย็น ความเชื่อและแนวคิดทางการเมืองของประชาชนได้รับอิทธิพลจากทั้งรัฐและ พ.ค.ท. การต่อสู้ระหว่าง พ.ค.ท. และรัฐทำให้โครงสร้างทางสังคมในชุมชนอีสานเปลี่ยนไป เยาวชนถูกดึงเข้าสู่ความขัดแย้ง ชาวชนบทในอีสานสนใจแนวคิดคอมมิวนิสต์ที่เน้นความเท่าเทียมและความยุติธรรมทางสังคม พ.ค.ท. สร้างความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชน การปราบปรามของรัฐในพื้นที่อีสานทำให้เกิดความตึงเครียดระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐ (Sunthonphesat, 2005)

พ.ค.ท. ใช้สถานการณ์ความไม่พอใจในชนบทอีสานเป็นโอกาสในการจัดตั้งขบวนการต่อต้านรัฐโดยเน้นการปฏิวัติประชาชนและการปฏิรูปที่ดิน (Keyes, 1967) ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่สะท้อนถึงความตึงเครียดระหว่างรัฐส่วนกลางและชุมชนชนบทอีสาน ที่เกิดจากการต่อสู้ระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์และฝ่ายต่อต้านคอมมิวนิสต์ การควบคุมที่ดินและทรัพยากร รวมถึงการย้ายถิ่นฐานของชุมชนชนบท เป็นการต่อต้านที่สอดคล้องกับการเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ที่เรียกร้องสิทธิในทรัพยากรและความเป็นธรรมในสังคม ตัวอย่างเช่น นโยบายการประกาศป่าสงวนแห่งชาติในช่วงสงครามเย็น (Vandergeest & Peluso, 1995) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อป้องกันกิจกรรมของกลุ่มกบฏ การสร้างเขตป่าสงวนทำให้ชุมชนสูญเสียพื้นที่การเกษตรและแหล่งทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ผลกระทบระยะยาวคือการสูญเสียความรู้ดั้งเดิม การล่มสลายของวัฒนธรรมและความยากจนที่สืบทอดในชุมชน แม้ความเสียหายของทรัพยากรจะไม่ชัดเจนในระยะสั้น แต่ “ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป” ได้เปิดเผยผลกระทบระยะยาว เช่น ความยากจนและความเปราะบางทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางยุทธศาสตร์

ของรัฐบาลไทยในปลายทศวรรษ 1970 เช่น โครงการนิรโทษกรรมสำหรับอดีตสมาชิก พ.ค.ท. ช่วยลดความขัดแย้งและฟื้นฟูความสงบในพื้นที่

พื้นที่ดงบังอี จังหวัดอำนาจเจริญ (เป็นจังหวัดที่ยากจนมากที่สุดจังหวัดหนึ่งในประเทศไทย) ในมุมมองเชิงกายภาพแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ระยะแรก ในช่วงก่อนปี 2500-2525 พื้นที่ดงบังอี แบ่งเป็น 2 หมู่บ้าน คือ บ้านดงบังอี และ หนองแมงทับ อยู่กลางป่าดงมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกันคือการทำข้าวไร่และหาของป่า มีประชาชนรวมกันไม่เกิน 50 ครอบครัว ส่วนระยะที่สองคือหลังปี 2525 ที่ได้มีการอพยพจากคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบัน ‘ดงบังอี’ มีสถานะเป็นตำบลประกอบด้วย 13 หมู่บ้าน มีประชากร จำนวน 8,324 คน 2,589 ครัวเรือน เนื้อที่ทั้งหมด 56,238.91 ไร่ คิดเป็น 89.98 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ทำกินของประชาชน 24,803 ไร่ (ข้อมูลองค์การบริหารส่วนตำบลดงบังอี ปี 2558) สามารถทำความเข้าใจในลักษณะของพื้นที่ จากพัฒนาการการใช้ประโยชน์ที่ดินใน 3 ยุค ได้แก่ (1) “ยุคของการหาอยู่หากิน” ก่อนปี 2500 ที่ดินในเขตตำบลดงบังอี ยังเต็มไปด้วยป่าดิบ ชาวบ้านที่มีแรงก็เข้ามาหักร้างถางพง ทำเป็นที่ทำกิน ปลูกข้าวไร่ ไม่มีเอกสารสิทธิ ใครมีแรงก็ทำ พื้นที่ทำกินต่อครัวเรือน ราว 40-50 ไร่ (2) “ยุคแผ่นดินสีแดง” ปี 2501-2525 ดงบังอีเป็นพื้นที่สีแดง ส่วนหนึ่งของพรรคคอมมิวนิสต์ เขตงาน 444 ภูสระดอแก้ว ปี 2507-2509 รัฐได้กระทำการโยกย้ายถิ่นฐานโดยการบังคับ (3) “ยุคแห่งความอุดมสมบูรณ์และการแย่งชิง” ปี 2525-2540 พื้นที่ดงบังอี มีเสียงเล่าลือว่าเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีการเข้ามาจับจอง ซื่อขาย เพื่อยู่อาศัยทำกิน โดยได้ยื่นคำร่ำลือปากต่อปาก ส่วนใหญ่มาจาก อำเภอพนา อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ อำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดอุดรธานี จังหวัดศรีสะเกษ พื้นที่ทำกินของชาวดงบังอี ถูกนิยามเป็นป่าสงวนแห่งชาติ แต่ละครัวเรือน ที่ถือครองตามประเพณี ที่ชาวบ้านเรียกว่า “ชี้เขตเอา รู้กันเองว่าเป็นที่ของใคร มันกว้างขวาง ไม่มีใครมาแย่งกัน” ด้วยความเป็นพื้นที่สีแดงและเขตห้ามอยู่อาศัย ประกอบกับการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้พื้นที่เดิมของชาวดงบังอี ไม่มีผู้ใดมายึดหรือถือครอง ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ เจ้าหน้าที่รัฐ เข้ามาจับกุมชาวบ้าน ที่ตัดไม้ในพื้นที่ของตนเอง เนื่องจากการถูกเผาทรัพย์สินบ้านเรือนไปถึงสองครั้ง การกลับมาอยู่ใหม่ต้องมีการสร้างบ้าน ชาวดงบังอี ก็ไปตัดไม้เพื่อเลื่อยมาสร้างบ้าน ก็ถูกเจ้าหน้าที่จับและยึดไม้จนเป็นที่วันเกรง นับจากปี 2523-2530 เป็นช่วงของการเปลี่ยนผ่านการมี “ที่ดิน” ถือว่าเป็นความมั่นคงในชีวิตของประชาชนและเป็นสินทรัพย์หลักของสังคมเกษตรกรรมในดงบังอี

4. นโยบายป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์กับการบังคับออกจากที่ดิน

ความเชื่อมโยงนโยบายป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ ในยุคสงครามเย็นกับการบังคับออกจากที่ดิน เป็นผลพวงที่สืบเนื่อง สามารถเข้าใจผ่านความสัมพันธ์ระหว่างการถูกพรากจากที่ดิน การต่อสู้ของประชาชนเพื่อการเข้าถึงที่ดินภายใต้บริบทประวัติศาสตร์ต่อไปนี้

1) การถูกบังคับโยกย้าย

“ดงบังกั๋” เป็นชุมชนที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สีแดงภายใต้นโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ ที่แบ่งเขตผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ออกเป็น 5 ประเภท คือ พื้นที่สีแดง คอมมิวนิสต์ยังไม่สามารถขยายอิทธิพลเข้าไปได้ พื้นที่สีเขียว คอมมิวนิสต์เริ่มแทรกซึมเข้าไปสัมผัส พื้นที่สีชมพู คอมมิวนิสต์จัดตั้งแกนขึ้นแล้ว พื้นที่สีแดงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของคอมมิวนิสต์แล้ว และพื้นที่สีแดงเข้ม เขตปลดปล่อยหรือฐานที่มั่นกองทัพประชาชนของคอมมิวนิสต์ (Satchacholpan, 1987) โดยในพื้นที่สีแดงจะเป็นเป้าหมายของการบังคับอพยพ ซึ่งมาตรการนี้ถูกใช้อย่างเข้มข้น ภายหลังเหตุการณ์วันเลียงปิ่นแตก 7 สิงหาคม 2508 ทั้งการฆ่า การจับ และการบังคับอพยพ ขณะเดียวกันรัฐยังได้นำนโยบายอนุรักษปาไมมาใช้ควบคุมพื้นที่ ได้แก่พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 โดยประกาศพื้นที่ป่าสงวนทับที่อยู่อาศัยและทำกินของประชาชน กฎหมายนี้ทำให้ประชาชนเปลี่ยนจากจากผู้บุกเบิกกลายเป็นผู้บุกรุก

ในพื้นที่ดงบังกั๋ การบังคับอพยพสองครั้งส่งผลสำคัญต่อความยากจนของชาวบ้าน เนื่องจากการพรากที่ดินซึ่งเป็นฐานการดำรงชีพ ครั้งแรกในปี 2508 ถูกเรียกว่า “วันเลียงปิ่นแตก” หลังเหตุการณ์วันที่ 7 สิงหาคม ที่เกิดการปะทะระหว่างกองทัพประชาชนและรัฐไทย รัฐบาลใช้มาตรการรุนแรงปราบปรามผู้คาดว่าจะร่วมอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ชาวบ้านประมาณ 40 ครอบครัวถูกอพยพโดยไม่ทันตั้งตัวและถูกไล่เลียงขึ้นเฮลิคอปเตอร์ไปยังจุดอพยพ ก่อนที่หมู่บ้านจะถูกเผาทั้งก่อนการบังคับอพยพครั้งที่สองในปี 2519 ชาวบ้านยังต้องระมัดระวังท่าทีกับเจ้าหน้าที่ แม้บางครั้งการควบคุมจะผ่อนปรน แต่ก็มีเหตุการณ์การยึดที่ดินทำกินและความหวาดระแวงจากการสงสัยว่าชาวบ้านสนับสนุนคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้ชาวบ้านหลายคนหลบหนีเข้าป่าเพื่อเข้าร่วมพรรคคอมมิวนิสต์ เนื่องจากพรรคให้การต้อนรับและมีเป้าหมายร่วมกันในการต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมจากเจ้าหน้าที่รัฐ

การอพยพครั้งแรก ชาวดงบังกั๋ถูกอพยพไปยังอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น และใช้ชีวิตที่จุดอพยพเป็นเวลา 1 ปี 8 เดือน โดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลในรูปแบบเงินและข้าวของอุปโภคบริโภคเพียงพอสำหรับ 3 เดือนเท่านั้น หลังจากนั้น

ต้องหากินด้วยการตระเวนรับจ้างในชุมชนใกล้เคียง รายได้หลักของชาวบ้านที่จุดอพยพมาจากการตัดต้นไม้ขายให้กับการรถไฟแห่งประเทศไทย ซึ่งนำไปทำหมอนรางรถไฟและพื้น หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 การบังคับอพยพครั้งที่ 2 ไม่ได้มีการเผาหมู่บ้าน แต่มีการไล่เลียงชาวบ้านบางส่วนไปยังจุดอพยพพร้อมกับผู้ได้รับผลกระทบจากเขื่อนสิรินธรในจังหวัดอุบลราชธานี ชาวบ้านที่เข้าร่วมเหตุการณ์ระบุว่า ก่อนการบังคับอพยพในปี 2508 พวกเขาแทบไม่รู้จักคอมมิวนิสต์ และการพูดถึงมีเพียงไม่กี่คนที่เกี่ยวข้องกับพรรคคอมมิวนิสต์ โดยชาวบ้านยังคงดำเนินชีวิตตามปกติ

ช่วง 1 ปี 8 เดือน หลังการบังคับอพยพ ชาวดงบังอีถูกบังคับให้ออกจากที่ดินและทำมาหากินโดยการรับจ้าง ซึ่งไม่เพียงพอสำหรับยังชีพ หลังจากนั้นพวกเขาเริ่มทยอยกลับสู่ถิ่นฐานเดิม โดยรวมเงินเหมากรรับจ้างและย้ายไปอยู่กับญาติในชุมชนใกล้เคียง ก่อนเดินทางกลับมาที่ดงบังอีอีกครั้ง ในช่วงนั้นเจ้าหน้าที่รัฐไม่ได้เข้ามาควบคุมพื้นที่ แต่ให้ไปตั้งถิ่นฐานที่ชุมชนห่างออกไป 10 กิโลเมตร หลังจากนั้นชาวดงบังอีเริ่มตั้งเพิงพักและทำการแผ้วถางเพื่อทำกินในพื้นที่เดิมของตนเอง อย่างไรก็ตาม เจ้าหน้าที่รัฐมาเตือนว่าพื้นที่ดินทำกินอยู่ในเขตป่าซึ่งห้ามบุกรุก แม้บางส่วนของชุมชนจะทำกินในพื้นที่นี้มาก่อนตามกฎหมายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ.2484 ที่กำหนดให้ที่ดินที่ไม่มีเจ้าของกรรมสิทธิ์เป็นพื้นที่ป่า แต่ชาวบ้านไม่ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการเข้าสู่ระบบการถือครองเอกสารสิทธิ และไม่เห็นความสำคัญของระบบใหม่ เพราะก่อนปี 2508 ยังสามารถทำกินได้ตามปกติ เมื่อกลับมาทำกินใหม่ เจ้าหน้าที่ป่าไม้และตำรวจตระเวนชายแดนก็เข้ามาข่มขู่และจับกุม แม้ว่าการจับกุมจะไม่ถึงขั้นการกักขังหรือการขึ้นศาล แต่ก็ทำให้ชาวดงบังอีรู้สึกหวาดกลัว หลายครอบครัวจึงเลือกวิธีลอบทำไร่กลางคืนเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกจับกุม

2) ป่าสงวนแห่งชาติ: การเข้าควบคุมเหนือที่ดินและที่ดินของตนเองที่เข้าถึงไม่ได้

หลังจากปี 2523 ชาวดงบังอีที่กลับมาพื้นที่เดิมยังต้องเผชิญปัญหาการถือครองที่ดิน เนื่องจากพื้นที่ถูกกำหนดให้เป็นเขตห้ามอยู่อาศัยภายใต้นโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ โดยบ้านดงบังอีและพื้นที่ใกล้เคียงถูกประกาศเป็นเขตป่าสงวนตามพระราชบัญญัติ ป่าสงวนแห่งชาติ 2507 ซึ่งเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจและการอนุรักษ์ธรรมชาติ งานศึกษาของศิริศักดิ์ คชสวัสดิ์ และคณะ (Kochasawat et al., 2013) พบว่าการถือครองที่ดินส่วนใหญ่เชื่อมโยงกับนโยบายรัฐ โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดน มีนโยบายที่เกี่ยวข้อง 3 ด้าน: (1) ความมั่นคงในช่วงสงครามเย็น (2) การอนุรักษ์ธรรมชาติที่มีผลจากการประกาศเขตป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติ และ (3) การพัฒนาเศรษฐกิจที่ต้องการพื้นที่สำหรับพืชเชิงเดี่ยว ส่งผลให้ประชาชน

ต้องต่อรองการใช้พื้นที่ป่าตามสิทธิการถือครองก่อนระบบกรรมสิทธิ์ใหม่ (Kochasawat et al., 2013)

ป่าดงบังอีเป็นหนึ่งใน 17 ป่าสงวนแห่งชาติที่ถูกเพิกถอนเพื่อทำการปฏิรูปที่ดิน ตามมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 28 กรกฎาคม 2535 ภายใต้โครงการจัดสรรที่ดินทำกิน แก่ผู้ยากไร้ (คจก.) กระทรวงเกษตรฯ ใช้เวลา 2 ปี ในการสำรวจพื้นที่ ซึ่งในปี 2538 สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาได้อนุมัติให้ดำเนินการในเขตพื้นที่ป่าสงวน เลื่อมไหม โชนเอ และ โชนอี โดยพื้นที่ดงบังอีได้รับการอนุมัติในโซนอี และจัดสรร ให้กับสำนักงานการปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.) จำนวน 40,224.25 ไร่ การสำรวจและออก เอกสารสิทธิใช้เวลาจนถึงปี 2552 การมีเอกสาร ส.ป.ก. 4-01 เป็นความมั่นคง ที่ชาวดงบังอีต้องการ แม้ก่อนการบังคับอพยพปี 2508 ชาวบ้านไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับการถือครองที่ดิน แต่เมื่อมีการกำหนดการจัดการป่าไม้ตามกฎหมาย กลายเป็น ปัญหาสำหรับพวกเขา พ่อบัญชา อายุ 75 ปี เล่าว่า “เมื่อก่อนป่าทึบ ต่อมาคนบุกเบิก เจ้าหน้าที่รัฐก็เข้ามา ยุคสงครามประชาชน ป่าถูกตัดเพื่อกวาดล้างคอมมิวนิสต์” (บัญชา ชาวนา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2565) แม้การปฏิรูปที่ดินจะมีจุดประสงค์ เพื่อยกระดับชีวิตของประชาชนและพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ระยะเวลา 17 ปี ของการรอคอย ในการจัดสรรที่ดินทำกิน ทำให้เกิดความไม่แน่นอนและความยากลำบากในการเข้าถึง ทรัพยากรที่ดินสำหรับชาวบ้าน

3) ที่ดินกับความยากจนข้ามรุ่น

17 ปี ของชาวดงบังอีคือช่วงเวลาที่เขาต้องหลบซ่อนเพื่อทำกินในที่ดิน ที่ถูกประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ แม้ไม่มีความรุนแรง แต่ความไม่มั่นคงในการดำรงชีวิต และการถือครองที่ดินที่คลุมเครือสร้างความหวั่นเกรงมากมาย ชาวบ้านหลายคน ขายที่ดินจับจองก่อนมีเอกสารสิทธิ ส.ป.ก. โดยให้เหตุผลว่า “จะให้เจ้าหน้าที่มายึด หรือจะแบ่งขายเอาเงิน” สาเหตุการขายที่ดิน นอกจากความรู้สึกไม่มั่นคงในการถือครอง แล้ว คือการขายเพื่อนำเงินมาใช้ในครัวเรือนในภาวะขาดส่น การอพยพสองครั้งทำให้ สูญเสียทรัพย์สิน เช่น สุมนา อายุ 63 ปี เล่าว่า “เมื่อเผาหมู่บ้านเราไม่มีโอกาส เก็บข้าวของ มีแค่เสื้อผ้าที่ติดตัว” (นางสุมนา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2565) การสูญเสียนี้ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถพัฒนาที่ดินให้มีมูลค่าเศรษฐกิจ เช่น การปลูก ไม้ผลหรือการปรับที่ดิน เพราะกลัวถูกยึด ชาวบ้านบางส่วนต้องส่งลูกหลานออกไป ทำงานในโรงงาน และหลายครอบครัวต้องขายสิทธิ ส.ป.ก. เนื่องจากหนี้สิน

ในระหว่างที่ทำมาหากินก่อนการบังคับอพยพครั้งที่ 2 สถานการณ์ก็ไม่ได้สงบราบรื่น ด้านหนึ่งต้องระวังท่าทีกับเจ้าหน้าที่ในการเข้าไปทำมาหากินในพื้นที่เพาะปลูกที่ดูเหมือนจะมีการผ่อนปรนกับการเคร่งครัด ชาวบ้านเล่าว่า “เราไม่รู้เขาจะเอาจริงไหม บางครั้งก็จริงจัง แต่บางครั้งก็ไม่สนใจเรา” มีกรณีที่ชาวบ้านไปตัดไม้ในที่ดินจับจองของตนเอง แต่ถูกเจ้าหน้าที่มายึด ก็มีตำรวจตระเวนชายแดนเข้ามาช่วยเจรจาและนำไม้มาคืนเพื่อสร้างบ้าน แม้สถานการณ์ที่ดินทำกินในเขตป่ายังคงคลุมเครือ แต่สถานการณ์แผ่ระว่างความเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ก็มีอยู่อย่างต่อเนื่อง มีเจ้าหน้าที่รัฐที่เข้าชาวบ้านเพียงเพราะสงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์ หรือ สงสัยว่าจะส่งข่าวให้กับคนป่า ความหวาดระแวงที่คุกรุ่น ทำให้ชาวบ้านหลายกลุ่ม เริ่มระมัดระวังส่งข่าวสารกันโดยตลอด รวมทั้งมีการสื่อสารกับสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ การข่าวของประชาชนทำงานอย่างหนัก การบังคับอพยพในปี 2519 จึงมีการเตรียมพร้อมในระดับหนึ่ง เมื่อเจ้าหน้าที่เข้ามากวาดต้อน ชาวดงบังก็จำนวนครั้งหนึ่งหนีเข้าป่าไปร่วมขบวนการกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย “เราเข้าป่า เพราะคอมมิวนิสต์ต้อนรับ ไม่เข้มขู่บังคับ และมีเป้าหมายร่วมกัน คือ ต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมจากเจ้าหน้าที่รัฐ” (ปัญญา ชาวนา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2565)

ในช่วงปี 2525-2535 หลายครัวเรือนในดงบังก็ตัดสินใจขายที่ดินของตนเองก่อนที่จะได้รับการจัดสรร ส.ป.ก. การขายที่ดินนี้เกิดขึ้นโดยไม่มีเอกสารสิทธิใด ๆ และราคาถูกมากเพียง 5,000-20,000 บาท ต่อ 5-10 ไร่ ขึ้นอยู่กับการเจรจาและความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย โดยเฉพาะในกรณีญาติพี่น้องจะขายในราคาถูกเพื่อเชิญชวนให้คนมาร่วมอาศัยอยู่ด้วย การขายที่ดินเหล่านี้ทำให้เกิดการรวมกลุ่มระหว่างชาวดงบังก็เดิมกับชาวบ้านที่ย้ายเข้ามาจากจังหวัดอื่น ๆ เช่น ร้อยเอ็ด บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และกาฬสินธุ์ ซึ่งกลุ่มที่ย้ายเข้ามาใหม่จะถูกเรียกว่า “ไทคว” หรือ “ไทยครัว”

ย้อนกลับไปพิจารณาที่ 17 ปี ของการรอคอยเพื่อให้ได้เอกสารสิทธิ ส.ป.ก. 4-01 พบปัญญาและแกนนำชุมชน 3-4 คน ได้เข้าร่วมกับสมัชชาคนจนเพื่อเรียกร้องปัญหาของประชาชนผ่านเครือข่ายสมัชชาคนจนภาคอีสาน ที่เข้ามาติดต่อผ่านพบปัญญา โดยมีอดีตสหยาในพรรคคอมมิวนิสต์เข้ามาชักชวน พบปัญญาและแกนนำเล่าว่า “เราเองกังวลกับเจ้าหน้าที่ที่คอยมาจับจ้องการทำมาหากิน ตัวแทนสมัชชาคนจนเข้ามาให้เหตุผลสำคัญคือ การต่อสู้เรียกร้องเป็นขบวนการ มีโอกาสสำเร็จมากกว่าการต่อรองเพียงลำพัง 2-3 หมู่บ้าน เราจึงตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการ เข้าร่วมสมัชชาคนจน เราไม่ได้เป็นแกนนำ ไปร่วมกับเขาในประเด็นของการไม่มีที่ดินทำกิน แม้เรามีพื้นที่

ทำกินที่ถูกประกาศเขตป่าไม้ทับที่ทำกิน แต่ก็ไม่ได้เคลื่อนไหวในประเด็นนั้น เราไปร่วมเดินขบวนกับเขา 2 ครั้ง ไปนอนที่ท่าเนียบรัฐบาล ในปี 2538 และอาจจะ 2540 อีกครั้ง” (ปัญญา ชาวนา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2565) พอปัญญาเล่าพร้อมกับบอกกับผู้เขียนว่าความทรงจำของตนเริ่มเลอะเลือน คนที่เข้าร่วมก็ทยอยเสียชีวิตไปหมดแล้ว

5. ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไปใน “ดงบั๊กอี”

เราสามารถทำความเข้าใจรูปธรรมของความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไปที่สืบเนื่องจากนโยบายรัฐไทยในยุคสงครามเย็น อีกด้านหนึ่งของเหรียญในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ คือการหิบบั่นความยากจนและส่งผลต่อเป็นมรดกจากรุ่นสู่รุ่น ในส่วนนี้ผู้เขียน เลือก 2 กรณี จาก 25 กรณี เพื่อเป็นตัวอย่างของครอบครัวที่ตกอยู่ในความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป อันเนื่องจากการถูกบังคับอพยพ การพรางที่ดินทำกิน และการถูกกีดกันจากกฎหมายและนโยบายป่าไม้ที่ดินของรัฐ สถานภาพความยากจนและการดิ้นรน ที่ส่งผ่านถึง 3 รุ่นคน คือ ครอบครัวของนางมอน โพธิ์ทอง อายุ 75 ปี และ นางอร วงสา อายุ 75 ปี

“นางมอน โพธิ์ทอง” เป็นชาวบ้านดงบั๊กอีโดยกำเนิด เมื่อแต่งงานมีครอบครัวกับนายสมศักดิ์ ศรีตา ปัจจุบันเสียชีวิต นางมอนกับสามี มีอาชีพหาของป่าและทำข้าวไร่เพื่อบริโภคในครัวเรือน การบุกเบิกที่ดินเกิดขึ้นก่อนปี 2505 ครอบครัวของนางมอนมีที่ดินที่ทำการบุกเบิก จำนวน 3 ฝืน รวมกันราว 90-100 ไร่ มาจากการบุกเบิกแผ้วถางและถือครองตามประเพณี ที่ดินจะถูกใช้ปลูกข้าวไร่ ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ไม่ต้องการน้ำมาก โดยจะเวียนพื้นที่ปลูกข้าวแบบไร่หมุนเวียน ทำกินปีละ 25-30 ไร่ ตามกำลังแรงงาน แต่ก็ไม่เพียงพอสำหรับการบริโภคใน 1 ปี นางมอนและสามีจึงหาของป่าทั้งเพื่อบริโภคเองและนำไปแลกข้าวเปลือก ในหมู่บ้านใกล้เคียงระยะรัศมี 5-6 กิโลเมตร สิ่งที่น่าไปแลก ได้แก่ ขี้ยางที่ขุดจากต้นยางนาใช้สำหรับเป็นเชื้อเพลิงในการหุงหาอาหารโดยจะรองน้ำยางใส่ภาชนะ เมื่อน้ำยางจับตัวกันจะมีความเหนียวสามารถปั้นเป็นก้อนหรือนำไปแลกทั้งภาชนะ แบ่งเป็นส่วน ๆ เมื่อมีคนเอาข้าวมาแลกน้ำยางที่เก็บแต่ละครั้งใช้เวลาราว 1-2 เดือน จึงจะเพียงพอสำหรับการออกไปแลกข้าว โดยยางจะถูกใส่หาบ เดินเท้าออกไปแลกข้าว โดยอัตราการแลกจะไม่กำหนดมาตราส่วนน้ำยางต่อข้าวเปลือก เจ้าของข้าวจะเป็นผู้ให้ในปริมาณที่เห็นควร ดังนั้นจะได้ข้าวเปลือกมากหรือน้อย จึงขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ ไม่ใช่ราคาหรือสัดส่วนของสิ่งที่แลกกัน

นอกจากชี้ยาง แล้วจะมีของอื่น ๆ ได้แก่ กระบอง เป็นชี้ยางที่ผสมกับต้นไม้ที่เปื่อยผุนำมาคลุกเคล้าแล้วห่อด้วยใบตองมัดให้แน่นด้วยตอกจากไม้ไผ่ และมีของป่า กระรอก กระแต ปลา ผักหนาม วิธีชีวิตดำเนินมาต่อเนื่อง กระทั่งปี 2509 มีการบังคับอพยพ เพื่อนบ้านจำนวนหนึ่งถูกจับขึ้นเฮลิคอปเตอร์ไปที่จังหวัดขอนแก่น แต่นางมอนและสามี หนีออกจากบ้านพร้อมลูกชายคนแรก ที่อายุ 1 ขวบกว่า เขาเกิดในปี 2508 “ไม่ได้เก็บข้าวของอะไรเลย เหตุการณ์เกิดขึ้นเร็วมาก เราต้องหนีตายไปก่อน” นางมอนและครอบครัว อพยพไปอยู่กับญาติที่อำเภอปทุมราชวงศา โดยญาติแบ่งที่ดินให้ทำกินและสร้างเพิงนอนในบริเวณไร่ นางมอนอาศัยกับญาติราว 4-5 ปี ทราบข่าวว่ามีเพื่อนบ้านที่ถูกอพยพไปที่ขอนแก่น ทอยกลับมาบ้านเรือนก็กลับมา “เหมือนกับมานูกเบิกใหม่ ที่อยู่ที่กิน ก็มีไม้ขึ้นรก แต่เรายังจำที่ทางของตนเองได้อยู่ ไปบุกเบิกแต่ทางราชการบอกว่าที่ดินของเรานั้น เป็นเขตป่าสงวน ห้ามเข้าไปทำกิน สร้างความกลัวให้กับชาวบ้าน แม้การจับกุมเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว แต่สร้างความกังวลให้กับชาวบ้านที่จะเข้าไปทำกิน สุดท้ายต้องยอมทิ้งที่ทำกินเดิมจากที่ดิน 3 ฝืน ก็เหลือสิทธิในการเข้าไปทำกินเพียง 1 ฝืน เป็นที่ที่ตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้านมากที่สุด ขนาดพื้นที่ราว ๆ 20 ไร่” (มอน โพธิ์ทอง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2566)

กระทั่งมีการบังคับอพยพอีกครั้ง ในปี 2519 นางมอนและสามี พร้อมลูกอีก 5 คน ถูกย้ายให้ไปอยู่ในนิคมสร้างตนเอง เขื่อนสิรินธร อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี พร้อมกับเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ “ไปอยู่ที่นั่น 4-5 ปี ราชการก็ให้มีการเปลี่ยนคอมมิวนิสต์เป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยกลับมาบุกเบิกอีกครั้งในที่ดินผืนเดิม ส่วนที่อยู่อาศัยทางราชการเข้ามาจัดสรรให้ใหม่ คราวเรือนละ 2 งาน” นางมอนเล่าถึงการที่ดินและสามีถูกบังคับอพยพ ถึง 2 ครั้ง 2 คราวว่า “ทุกข์ยากมาก บอกเป็นคำพูดไม่ได้ ที่ดินก็น้อยลง ลูกก็เยอะขึ้น ข้าวไม่พอกิน เอาของไปแลกข้าวประทังชีวิต ลูก ๆ ก็ไม่ได้เรียนหนังสือ ออกมาช่วยงาน นอกจากเอาชี้ยางไปแลก ก็เริ่มขายบ้าง ใส่ปีปโลหะ พอมันยึดตัวกันเป็นก้อนเหนียว ก็ตัดขายความหนาใช้ข้อนิ้วมีวัดข้อละ 5 บาท ก็กว่าจะได้ந້ายางจำนวนเท่านั้นใช้เวลาและลงแรงไปมากพอสมควร” (มอน โพธิ์ทอง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2566)

ปัจจุบัน นางมอนมีที่ดินของตนเอง 4 ไร่ จาก 20 ไร่ โดยได้แบ่งให้ลูกจำนวน 8 คน คนละ 2 ไร่ เมื่อครั้งที่มีการสำรวจและออกเอกสารสิทธิ ส.ป.ก. ในปี 2550 นางมอน และนายสมศักดิ์ มีลูกทั้งหมด 6 คน เป็นชาย 4 คน หญิง 2 คน ดังนี้ (1) สมชาย โพธิ์ทอง เป็นชาย เกิดปี 2508 จบชั้น ป.3 ในการบังคับอพยพครั้งที่ 1 สมชาย อายุ 1 ขวบ อาศัยพำนักในกรุงเทพฯ (2) บุญผ่อง โพธิ์ทอง เป็นชาย

เกิดปี 2511 ไม่ได้เรียนหนังสือ อาชีพรับจ้าง (3) ประชา โพธิ์ทอง เป็นชาย เกิดปี 2515 จบชั้น ป.6 อาชีพรับจ้างในจังหวัดร้อยเอ็ด (4) ปพน โพธิ์ทอง เป็นชาย เกิดปี 2517 เรียนจบ ป.6 อาชีพรับจ้างในพื้นที่ (5) สมส่วน จันทร เป็นหญิง เกิดปี 2519 จบชั้น ป.5 ในการถูกบังคับอพยพครั้งที่ 2 สมส่วน อายุ 2-3 เดือน อาชีพรับจ้าง (6) สมพร จันทร เป็นหญิง เกิดปี 2525 จบชั้น ม.6 นอกจากนี้ นางมอนยังมีลูกกับสามีใหม่อีก 2 คน โดยเป็นคนละพ่อ (7) กิตติพร สุวรรณ เป็นหญิง เกิดปี 2527 จบชั้น ม.2 และ (8) อรพิน สมสมัย เป็นหญิง เกิดปี 2530 จบชั้น ม.2 อาชีพรับจ้าง ปัจจุบันนางมอนอาศัยอยู่กับปพน และลูกสาวทั้ง 4 คน “ลูกทุกคนไม่ได้เรียนหนังสือ บางคนก็ต้องออกมากลางคัน เพื่อช่วยทำงาน หลังจากแบ่งที่ดินให้ลูกคนละ 2 ไร่ต่างคนก็รับผิดชอบชีวิตของตนเอง” (มอน โพธิ์ทอง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2566)

“นางอร วงสา” อายุ 75 ปี เป็นชาวดงบังค้อโดยกำเนิด แต่งงานกับนายพร วงสา อายุ 85 ปี ปัจจุบันยังใช้ชีวิต อยู่ร่วมกัน นางอรและสามี มีลูก ทั้งหมด 8 คน (1) วิมาลา วงสา เป็นหญิง เกิดปี 2514 จบชั้น ป.6 ทำการเกษตรและรับจ้างในพื้นที่ (2) พวงคำ วงสา เป็นชาย เกิดปี 2517 จบชั้นป.6 รับจ้างกรีดยางที่ภาคใต้ (3) อูรา วงสา เป็นหญิง เกิดปี 2521 จบชั้น ป.6 ทำการเกษตรและรับจ้างในพื้นที่ (4) พงพันธ์ วงสา เป็นชาย เกิดปี 2523 ทำงานรับจ้างในพื้นที่ (5) กัลยา วงสา เป็นหญิง เกิดปี 2525 จบชั้น ม. 6 ทำงานรับจ้างที่จังหวัดฉะเชิงเทรา (6) อรุณี วงสา เป็นหญิง เกิดปี 2527 จบชั้น ม.6 ทำงานรับจ้างที่กรุงเทพฯ (7) พูนผล วงสา เป็น ชาย เกิดปี 2531 จบ ม.3 ทำงานรับจ้างที่กรุงเทพฯ และ (8) บุญเลื่อง วงสา เป็นหญิง เกิดปี 2534 จบปริญญาตรี ทำงานบริษัทเอกชนที่กรุงเทพฯ

ในเหตุการณ์บังคับอพยพครั้งที่ 1 ปี 2509 นางอวยยังไม่ได้แต่งงาน ถูกจับขึ้นเฮลิคอปเตอร์ไปพร้อมกับพ่อแม่ “ตอนนี้อายุ 15-16 ปี ยังไม่ได้แต่งงาน เข้ามาเขาก็เกณฑ์ไปที่กลางหมู่บ้าน ไม่รู้อะไรเลย กลัวมาก เขาพาขึ้นเฮลิคอปเตอร์ไปส่งที่แห่งหนึ่งจากนั้นให้นั่งรถแล้วไปส่งที่จังหวัดขอนแก่น ทุกข์ยากมากที่นั่นต้องอด ๆ อดยาก ๆ สามีเป็นคนที่ถูกอพยพด้วยเช่นกัน เข้ามาช่วยเป็นแรงงานและแต่งงานกันที่นั่นเลย” (อร วงสา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2565)

นางอร เล่าว่า ก่อนปี 2509 ครอบครัวไม่ได้มีที่ดินมาก รวม ๆ แล้วประมาณ 20 ไร่ พ่อแม่ไม่บุกเบิกมากเพราะที่ดินใช้สำหรับปลูกข้าวไร่นานั้น ส่วนการดำรงชีพก็คล้ายกับครอบครัวอื่น ๆ ในดงบังค้อ คือ หาของป่าไปแลกข้าวเปลือก ที่ดิน 20 ไร่เป็นที่ทำกินตั้งแต่ต้นไม่มีเอกสารสิทธิใดใด การบังคับอพยพครั้งที่ 2 ก็ไปอยู่ที่นิคมสร้างตนเองเขื่อนสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี นางอรเล่าถึงความลำบาก

ที่เกิดขึ้นว่า “หากจะแทนสิ่งที่เกิดขึ้น ใน 10 กว่าปี ที่ไม่ได้หาอยู่หากิน ในบ้านของตนเอง คือ โหดร้าย โหดร้าย น่ากลัว ที่ที่เราถูกอพยพไปต้องดิ้นรนมากกว่าที่อยู่ ในตงบังอีหลายเท่า แร้นแค้นมาก ๆ โดยเฉพาะครั้งที่ 2 ตนเองมีลูกแล้ว 2 คน ลูกสาวคนที่ 3 และ 4 เกิดที่อำเภอสิรินธร ลำบากหาอยู่หากิน และลำบากในการดูแลลูก เพราะที่อยู่ที่ยืนไม่ได้อุ่นและปลอดภัย” (อร วงสา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2565)

ครอบครัวของนางอร ประสบปัญหาในการเข้าถึงที่ดินทำกินและการถือครองเหมือนกับครัวเรือนอื่น ๆ กระทั่งมีตัวแทนของชุมชน ที่เข้าร่วมกับสมัชชาคนจนแล้วได้รับสิทธิ ส.ป.ก. ในปี 2550 “ครอบครัวของแม่ไม่ได้ไปร่วมต่อสู้อะไรกับพวกเขา ลำพังดูแลลูกทั้ง 8 คน ก็หนักหนาแล้ว พ่อปัญหาเพิ่มเป็นหัวหน้า รู้สึกขอบคุณจริง ๆ” ที่ดินจำนวน 20 ไร่ของนางอร ปัจจุบันยังไม่ถูกแบ่ง เป็นที่ผืนเดียวที่ตนเองและลูกใช้ในการปลูกข้าว และยางพารา ลูกสาวคนโตเป็นกำลังหลักในการทำงานจากลูก ๆ ทั้ง 8 คน ของนางอร มีเพียง วิมาลา พวงคำ และ อูรา 3 คนเท่านั้นที่อยู่ในพื้นที่ปลูกข้าวและทำการเกษตร ในที่ดิน 20 ไร่ และมีเพียงลูกสาวคนที่ 8 คือ บุญเลื่อนเท่านั้นที่ได้เรียนหนังสือถึงระดับปริญญาตรี นางอรเล่าว่า “ลำพังจะหาอยู่หากินให้เพียงพอก็หนักมากแล้ว ไปโรงเรียนแม้เมื่อก่อนจะไม่ต้องเสียเงินมาก แต่เราก็ต้องการแรงงานมาช่วยงาน ลูก ๆ อยากเรียนสูง ๆ แต่ไม่มีปัญญาส่ง” (อร วงสา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2565) บุญเลื่อน เล่าว่า “การที่หนูได้เรียนสูงที่สุดเพียงคนเดียวต้องขอบคุณพี่ ๆ ทุกคน ที่ส่งเรียน หนูได้ทำงานในบริษัทเอกชนมีเงินบ้างแต่ไม่มาก ก็ส่งมาให้ครอบครัว ลำบากมาด้วยกัน” (บุญเลื่อน วงสา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2565) อรุณี ลูกสาว คนที่ 5 เป็นกำลังหลักในการส่งน้องเรียนหนังสือถึงระดับปริญญาตรี “การส่งน้องเรียน นอกจากจะเป็นอนาคตของน้องแล้วยังเป็นความหวังของครอบครัว สร้างความภูมิใจ เราไม่มีโอกาสเรียน ให้น้องเรียนแทน ไม่ใช่เราคนเดียว พี่น้องทุกคนก็คือว่าช่วยกันด้วย (อรุณี วงสา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2565)

จากกรณีของ นางมอน และนางอร ที่เป็นส่วนหนึ่งของการถูกพรากจากที่ดินและการถูกจำกัดการเข้าถึงที่ดินของชาวตงบังอี ซึ่งประกอบอาชีพการเกษตรถือเป็นการแทรกแซงโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งการลดขนาดพื้นที่จากการถูกประกาศเขตป่าอนุรักษ์และเขตอุทยานทับที่ทำกิน การใช้เวลายาวนานนับจากการบังคับอพยพครั้งที่ 1 ในปี 2509 ถึงการเรียนร้องสิทธิทำกินในที่ดินปฏิรูปหรือ ส.ป.ก. ในปี 2550 ในระยะเวลากว่า 40 ปี ส่งผลให้ประชาชนไม่มั่นคงในการทำมาหากินส่งลูกหลานเรียนหนังสือไม่ได้ ต้องดิ้นรนอพยพไปขายแรงงานต่อเนื่องมาถึงความยากจนข้ามรุ่น

ขณะที่ผู้เขียนทำงานภาคสนามในดงบังอี การสนทนาที่เกิดขึ้นมิได้เป็นการถามตอบแต่เพียงอย่างเดียว หลายครั้งที่ผู้ให้สัมภาษณ์ถามกลับมายังผู้เขียน “ฟังเรื่องราวเหล่านี้แล้ว จะมาช่วยเหลือเราอย่างไร” ผู้เขียนไม่ได้เสนอแนวการช่วยเหลือในแบบของการสัญญาว่าจะมีโครงการใด ๆ แต่เชื่อมบทสนทนากับ “ความยากจนข้ามรุ่น” และความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไปที่เกิดขึ้นกับพวกเขา อูรา ลูกสาวของนางอรกล่าวว่ “เรื่องความยากจนข้ามรุ่นนั้น เป็นสิ่งที่ชัดเจนมากในชีวิตของพวกเรา ตันรณกันมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ เรื่องราวความทุกข์นี้ พวกเราได้ฟังมาบ้างตั้งแต่เด็ก สิ่งที่ได้ยินคือคำว่าความทุกข์ยากของแม่กับพ่อ และเราเองก็ได้รับรู้เมื่อโตขึ้นมา จึงกัดฟันส่งให้น้องคนเล็กเรียนหนังสือให้สูง ๆ ไปให้พ้นจากความลำบาก” (อรุณี วงสา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2565)

6. อภิปรายผลและสรุป

งานชิ้นนี้ต้องการเสนอการวิเคราะห์ผลกระทบระยะยาวของนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ในยุคสงครามเย็นของประเทศไทยที่ยังคงส่งผลต่อชุมชนในพื้นที่ป่าดงบังอี ชี้ถึงปัญหาการเข้าถึงที่ดินซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความยากจนข้ามรุ่นในชุมชนชนบท โดยเฉพาะกลุ่มที่ถูกตีตราว่าเป็น “คอมมิวนิสต์” ในอดีตแนวคิด “ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป” ของ Nixon (2011) ถูกนำมาใช้ในงานวิจัยนี้เพื่ออธิบายผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างยืดเยื้อและแผ่กระจายอยู่ในนโยบายรัฐ เช่น การบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน การประกาศพื้นที่ป่าสงวน และการพัฒนาแบบเลือกปฏิบัติ ผลกระทบจากนโยบายเหล่านี้ไม่ได้แสดงออกในรูปของความรุนแรงทางกายภาพที่ฉับพลัน แต่กลับซ่อนตัวในเชิงโครงสร้างและสะสมผลลัพธ์ในระยะยาว เช่น การสูญเสียสิทธิที่ดิน การกีดกันทรัพยากร และการทำลายความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นต้นเหตุของวงจรความยากจนที่ส่งผลต่อครอบครัวในชุมชนผ่านหลายรุ่น การใช้แนวคิด “ทฤษฎีการเข้าถึง” ของ Ribot and Peluso (2003) ช่วยเสริมความเข้าใจในเรื่องนี้ โดยแสดงให้เห็นว่าความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรของกลุ่มคนเปราะบางถูกจำกัดโดยโครงสร้างอำนาจ สังคม และกฎหมาย งานวิจัยอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก 25 ครอบครัวในชุมชนดงบังอี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ในช่วงปี 2509 และปี 2519 ชาวบ้านที่ถูกบังคับโยกย้ายในช่วงเวลาดังกล่าวสูญเสียที่ดินทำกินและทรัพย์สิน รวมถึงต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงในการดำรงชีวิต แม้ในเวลาต่อมาจะได้รับอนุญาตให้กลับมายังพื้นที่เดิม การถือครองที่ดินก็ยังคงเป็นปัญหาสำคัญ เนื่องจากที่ดินเหล่านี้

ถูกประกาศให้เป็นเขตป่าสงวน ซึ่งทำให้ชาวบ้านหลายคนไม่สามารถทำกินหรือพัฒนาที่ดินได้อย่างเต็มที่ ส่งผลให้การดำรงชีวิตของพวกเขาต้องพึ่งพาแรงงานรับจ้างหรือการย้ายถิ่นฐานไปทำงานในพื้นที่อื่น ตัวอย่างจากกรณีศึกษาของสองครอบครัวในดงบั๊กอีแสดงให้เห็นถึงผลกระทบที่ชัดเจนของการสูญเสียที่ดินและทรัพยากรต่อความยากจนข้ามรุ่น ครอบครัวเหล่านี้เผชิญความยากลำบากในการสร้างรายได้ส่งลูกหลานเรียนหนังสือและสร้างชีวิตที่มั่นคงในระยะยาว การขาดโอกาสทางเศรษฐกิจและการถูกบีบบังคับให้อยู่ในกรอบของโครงสร้างที่ไม่เท่าเทียม ทำให้พวกเขาติดอยู่ในวงจรของความยากจน ผลการศึกษาเน้นย้ำว่าความยากจนข้ามรุ่นในดงบั๊กอีเป็นผลมาจากปัญหาเชิงโครงสร้างและการกีดกันทางนโยบายที่ยังคงส่งผลถึงปัจจุบัน งานชิ้นนี้จะช่วยให้เห็นถึงความจำเป็นในการแก้ไขความไม่เป็นธรรมทางประวัติศาสตร์ โดยการพัฒนานโยบายที่ส่งเสริมการเข้าถึงที่ดินอย่างเท่าเทียมและลดความเหลื่อมล้ำทางโครงสร้าง เพื่อให้ชุมชนสามารถหลุดพ้นจากวงจรความยากจนและมีโอกาสสร้างชีวิตที่ดีขึ้นสำหรับรุ่นถัดไป

งานชิ้นนี้ทำให้เห็นการต่อยอดจากงานสำคัญในงานของนี้ โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับงานของ Phatharathananunth (2014, 2015) ที่ศึกษาพื้นที่นาบัวในฐานะพื้นที่ต่อรองของอดีตสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย งานชิ้นนี้เน้นอีกด้านหนึ่งของเรื่องเล่าในชนบทอีสาน โดยแสดงให้เห็นว่าความทรงจำเกี่ยวกับความขัดแย้งที่มิได้กลายเป็น “ทุนทางการเมือง” เสมอไป ตรงกันข้าม ในดงบั๊กอีความทรงจำของการถูกบังคับอพยพ การถูกพรากที่ดิน และการเผชิญกับกฎหมายที่ไม่รับรองสิทธิ กลับทำให้ชาวบ้านจำนวนมากต้องใช้ชีวิตอยู่กับความเจ็บปวด ความกลัว และการตั้งรับต่อระบบที่พวกเขาไม่มีอำนาจต่อรอง ความต่างนี้ชี้ให้เห็นว่าพลังของอดีตไม่ได้ถูกดึงมาใช้ในลักษณะเดียวกันเสมอในทุกพื้นที่ ขึ้นอยู่กับโครงสร้างและบริบทการเมืองในแต่ละช่วงเวลา นอกจากนี้งานนี้ยังสร้างบทสนทนาร่วมกับงานชิ้นสำคัญของ Mattariganond (2003) เรื่อง *การเมืองสองฝั่งโขง: การรวมกลุ่มทางการเมืองของ สส.อีสาน พ.ศ.2476-2494* เป็นงานวิจัยทางประวัติศาสตร์การเมืองที่สำคัญซึ่งมุ่งทำความเข้าใจพลวัตของอำนาจรัฐไทยและความสัมพันธ์กับภูมิภาคอีสานภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ดารารัตน์เสนอว่า “การเมืองของอีสาน” ไม่ได้เป็นเพียงการเมืองระดับท้องถิ่น หากแต่เป็นพื้นที่ต่อรองทางอำนาจระหว่างศูนย์กลางกับภูมิภาคที่สะท้อนกระบวนการสร้างรัฐชาติแบบรวมศูนย์ เธอชี้ให้เห็นว่าการถูกมองว่า “ด้อยพัฒนา” หรือ “อ่อนไหวต่อแนวคิดคอมมิวนิสต์” ไม่ใช่เพียงการเหมารวมเชิงอุดมการณ์ หากแต่เป็นกลไกของรัฐที่ใช้ในการควบคุม

และลดทอนอำนาจทางการเมืองของคนอีสานให้กลายเป็นพลเมืองชายขอบของรัฐสมัยใหม่

ในทัศนะของคารารัตน์ การถูก “ทำให้เป็นคอมมิวนิสต์” คือการกระทำเชิงอำนาจที่สร้างและตอกย้ำเส้นแบ่งระหว่าง “ผู้รักดีต่อรัฐ” กับ “ผู้ถูกสงสัยว่าเป็นภัยต่อชาติ” การกล่าวหานี้ไม่เพียงทำลายความชอบธรรมของนักการเมืองอีสานในระดับรัฐสภา แต่ยังเป็นกระบวนการทำให้ประชาชนอีสานจำนวนมาก ไร้พื้นที่ทางการเมืองและวาทกรรม ซึ่งจะอธิบายความเดือดร้อนของตนเองได้อย่างถูกต้อง ผลที่เกิดขึ้นคือการทำให้ความยากจนและความล้าหลังของอีสานถูกมองในฐานะ “ปัญหาภูมิภาค” มากกว่าผลของโครงสร้างอำนาจที่กีดกันและครอบงำจากส่วนกลาง หากมองจากมุมมองของงาน บทความนี้พยายามตั้งคำถามและมองจากระดับที่ต่างกัน อย่างสิ้นเชิง งานของคารารัตน์อยู่ในระดับโครงสร้างทางการเมืองและอุดมการณ์ของรัฐ ส่วนบทความนี้ได้ลงลึกในระดับชีวิตประจำวันของผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ที่เคยถูกตราหน้าว่าเป็น “คอมมิวนิสต์” และวิเคราะห์ผลสืบเนื่องของความรุนแรงนั้นในระยะยาว จะเห็นได้ว่า คารารัตน์มุ่งอธิบายการเมืองของอีสานในฐานะพื้นที่ที่ถูกกีดกันทางอุดมการณ์และอำนาจรัฐ ส่วนบทความนี้เปิดเผยผลกระทบของความรุนแรงนั้นในระดับชีวิตจริงของผู้คนที่ต้องเผชิญความยากจน การพรากที่ดิน และการขาดโอกาสทางการเมืองสืบต่อกันหลายรุ่น หากงานของคารารัตน์ช่วยให้เราเข้าใจว่ารัฐไทยสร้าง “ชายขอบทางการเมือง” รวมทั้งทำให้เห็นว่าชายขอบนั้นดำรงอยู่และส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีพออย่างไรในระยะยาว

ท้ายสุด บทความนี้ ได้สร้างเสนอข้อถกเถียงทางวิชาการที่สำคัญเกี่ยวกับผลกระทบของนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ในยุคสงครามเย็นต่อการเข้าถึงที่ดิน และวงจรความยากจนข้ามรุ่นในพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญ โดยชี้ให้เห็นว่า นโยบายเหล่านี้ก่อให้เกิด “ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป” (Nixon, 2011) ซึ่งสะสมผลกระทบระยะยาวในเชิงโครงสร้าง เช่น การบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน การพัฒนาแบบเลือกปฏิบัติ และการประกาศพื้นที่ชนบทเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ส่งผลให้สิทธิการเข้าถึงที่ดิน ถูกจำกัดอย่างต่อเนื่อง ผลจากนโยบายดังกล่าวได้สร้างความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้าง ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (Keyes, 1967) ทำให้วงจรความยากจนดำเนินต่อเนื่องในหลายรุ่นของครอบครัว กลุ่มประชาชน (Moore, 2001, 2005; Bird, 2007) ในพื้นที่ “สีแดง” ที่ถูกตีตราว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ต้องเผชิญกับการกีดกันทางทรัพยากร และข้อจำกัดในการเข้าถึงที่ดิน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พวกเขาไม่สามารถหลุดพ้นจากความยากจนได้ (Ribot & Peluso, 2003)

กรณีของคนในพื้นที่ดงบังกั๊ที่มีชีวิตปัจจุบันด้วยการมีที่ดินที่จำกัดเพราะถูกบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน อันเป็นผลพวงจากการถูกตีตราว่าเป็นคอมมิวนิสต์ยังสะท้อนความอยู่ดิ้นรนทางสิ่งแวดล้อมและสังคมภายใต้การเข้าถึงทรัพยากรที่ดินอย่างจำกัดดังกรณีของตัวอย่างที่ยกมาในบทความ บทความนี้ช่วยให้เห็นการตรวจสอบว่าอำนาจ ความไม่เท่าเทียม และโครงสร้างระบบ มีผลต่อการจัดสรรทรัพยากรและสร้างความเสียหายอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองแนวคิดนี้สามารถอธิบายได้จากผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในระยะยาวและความสามารถหรือการขาดความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรสำคัญ เช่น ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ และการดำรงชีวิตคนในชุมชน Ribot and Peluso (2003, pp. 153–160) ที่นำเสนอการเข้าถึงว่าเป็นความสามารถในการได้รับประโยชน์จากสิ่งต่าง ๆ (ability to benefit) รวมถึงวัตถุทางกายภาพ บุคคล สถาบัน และสัญลักษณ์ต่าง ๆ โดยการเน้นที่ “ความสามารถ” ในการได้รับประโยชน์จากทรัพยากร” ชาวบ้านไม่มีการเข้าถึงทรัพยากรโดยไม่มีสิทธิตามกฎหมายเมื่อกลับคืนชุมชน อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงที่ดินอีกครั้งของชาวบ้านยังได้ดำเนินการผ่านสถาบันต่าง ๆ เช่น สมัชชาคนจน ดังที่ Ribot and Peluso (2003, pp. 153–160) เสนอว่ากลไกทางอ้อมด้วย เช่น การเป็นสมาชิกในกลุ่มสังคมเฉพาะ หรือเครือข่ายช่วยให้การเข้าถึงง่ายขึ้น เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป บทความนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบอันยืดเยื้อและซับซ้อนของนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ในยุคสงครามเย็น ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่มิติเชิงอุดมการณ์หรือความมั่นคงของรัฐ หากแต่ได้ฝังรากลึกในชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะกลุ่มคนชายขอบในชนบทอีสาน เช่น ชาวบ้านในพื้นที่ดงบังกั๊ จังหวัดอำนาจเจริญ ผ่านกระบวนการพรากที่ดิน การบังคับอพยพ และการจำกัดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง บทความนี้ใช้กรอบแนวคิด “ความรุนแรงแบบค่อยเป็นค่อยไป” ของ Nixon (2011) และ “ทฤษฎีการเข้าถึง” ของ Ribot and Peluso (2003) เพื่อวิเคราะห์พลวัตของอำนาจและการถูกกีดกันเชิงโครงสร้างที่ไม่เพียงแต่ทำลายความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในรุ่นปัจจุบัน แต่ยังส่งผ่านภาระและข้อจำกัดนั้นไปยังรุ่นลูกรุ่นหลาน จนกลายเป็นความยากจนข้ามรุ่นอย่างยากจะคลี่คลาย ข้อมูลภาคสนามจาก 25 ครัวเรือนในดงบังกั๊เผยให้เห็นว่าแม้เวลาจะผ่านไปหลายทศวรรษ ผลกระทบจากการถูกกล่าวหาว่าเป็น “คอมมิวนิสต์” ยังคงหลอกหลอนในรูปของความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดิน ความหวาดกลัวต่อเจ้าหน้าที่รัฐ และความไร้ทางเลือกในชีวิต บางครอบครัวสูญเสียที่ดินทั้งหมด บางครอบครัวจำต้องขายที่ดินก่อนจะได้รับเอกสารสิทธิ์ หรือส่งลูกหลานไปทำงาน

รับจ้างนอกพื้นที่เพียงเพื่อความอยู่รอด ผลกระทบเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงเรื่องปัจเจก หากคือการแสดงออกของโครงสร้างอำนาจที่ผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำและความเปราะบางในระดับครัวเรือนและชุมชน บทความนี้จะชี้ให้เห็นว่า การทำความเข้าใจปัญหาความยากจนในพื้นที่ชายขอบต้องมองให้ลึกถึงโครงสร้างอำนาจและประวัติศาสตร์ทางการเมืองที่ยังคงสถิตอยู่ในภูมิทัศน์ของทรัพยากร ที่ดิน และชีวิตผู้คน ความรุนแรงในดงบั๊กก็ไม่ได้จบลงเมื่อเสียงปืนสงบ หากยังคงดำเนินต่อไปในรูปของนโยบายการตีตรา และกฎหมายที่ทำให้บางกลุ่มต้องอยู่กับความไร้สิทธิอย่างเรื้อรัง การออกแบบนโยบายฟื้นฟูและการเข้าถึงที่ดินจึงจำเป็นต้องตระหนักถึงมิติทางประวัติศาสตร์และความยุติธรรมเชิงพื้นที่อย่างรอบด้าน เพื่อให้ชุมชนเหล่านี้สามารถมีอนาคตที่พ้นจากความรุนแรงในอดีตที่ยังไม่จางหาย

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง ความยากจนในแผ่นดินสีแดง: สองทศวรรษแห่งการพรากสิทธิในที่ดินกับโอกาสที่สูญเสีย สู่ความยากจนข้ามรุ่นในอำนาจเจริญ ภายใต้ชุดโครงการวิจัย ความจนข้ามรุ่นในสังคมไทย ภายใต้ความท้าทายเชิงโครงสร้าง ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

References

- Bird, K. (2007). *The intergenerational transmission of poverty: An overview*. Retrieved December 12, 2024, from <https://media.odi.org/documents/885.pdf>
- Buell, L. (2005). *The future of environmental criticism: Environmental crisis and literary imagination*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Chakrabarty, D. (2009). *The climate of history in a planetary age*. *Critical Inquiry*, 35(2), 197–222.
- Feng, C. (2022). Communism in Thailand as a transnational revolution and the influence of China's foreign policy. *Journal of Language and Culture*, 41(2), 67–89.
- Heise, U. K. (2016). *Imagining extinction: The cultural meanings of endangered species*. Chicago: University of Chicago Press.

- Hirsch, P., & Warren, C. (Eds.). (1998). *The politics of environment in Southeast Asia: Resources and resistance*. London & New York: Routledge.
- Kerkvliet, B. J. (1977). *The Huk rebellion: A study of peasant revolt in the Philippines*. California: University of California Press.
- Keyes, C. F. (1967). *Isan: Regionalism in Northeastern Thailand*. Ithaca, NY: Cornell University Southeast Asia Program.
- Kochasawat, S., Samnuanyen, K., Thanawatthanawong, C. & Aksorn, K. (2013). *Kan yue yaeng thidin nai boribot khwamkhatyaeng kan phatthana setthakit lae kan anurak thammachat korani sueksa chumchon thai lao changwat Ubon Ratchathani* (in Thai). [Land disputes in the context of conflict, economic development, and nature conservation: A case study of Thai–Lao communities in Ubon Ratchathani Province] (Research Report). Bangkok: Thailand Science Research and Innovation.
- Mattariganond, D. (2003). *Kanmuang song fang Khong: Karn ruamklum thang kanmuang khong Sor Sor Isan, phoso 2476–2494* (in Thai). [Politics on both sides of the Mekong: The political grouping of Northeastern Thai MPs, 1933–1951]. Bangkok: Matichon.
- Moore, K. (2001, November 1). *Frameworks for understanding the inter-generational transmission of poverty and well-being in developing countries*. Retrieved March 22, 2024, from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1754527
- Moore, K. (2005). *Thinking about youth poverty through the lenses of chronic poverty, life-course poverty and intergenerational poverty*. Retrieved January 15, 2024, from <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08c5c40f0b64974001180/57Moore.pdf>
- Nixon, R. (2011). *Slow violence and the environmentalism of the poor*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Pattha, P. (2012). *Phonkrathop khong Thanthap Amerika to saphap setthakit lae sangkhom Mueang Udon Thani phoso 2505–2520* (in Thai). [The impact of American bases on socio-economic condition of Udonthani, A.D.1962–1977] (Master’s Thesis). Nakorn Pratom: Silapakorn University.

- Peluso, N. L. (1992). *Rich forests, poor people: Resource control and resistance in Java*. California: University of California Press.
- Peluso, N. L., & Vandergeest, P. (2011). Political ecologies of war and forests: Counterinsurgencies and the making of national natures. *Annals of the Association of American Geographers*, 101(3), 587–608. <https://doi.org/10.1080/00045608.2011.560064>
- Phatharathananunth, S. (2014). Khrong chan da wong kap kan tosu duai kamlangawut khong chaona isan (in Thai). [Khong Chandawong and the armed struggle of Northeastern Thai farmers]. *Journal of Development Studies, Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University*, 11(1), 1–46. Retrieved from <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/article/view/31027>
- Phatharathananunth, S. (2015). Kansang rat prachachart Thai kap kan tosu duai awut khong chaona Isan: Korani Ban Nabua, changwat Nakhon Phanom (in Thai). [The making of the Thai nation–state and the armed struggle of Isan peasants: The case of Ban Nabua, Nakhon Phanom Province]. *Political Science Review*, 36(1), 83–115.
- Ribot, J. C., & Peluso, N. L. (2003). A Theory of access. *Rural Sociology*, 68(2), 153–181. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.2003.tb00133.x>
- Samosorn'19. (2021). *Tam roi withi pracha duai kao thi kla samoson [19] ramluek khrop rop [25] pi anuson sathan wirachon prachachon isan tai* (in Thai). [Tracing the people's path with courage: Commemorating the 25th Anniversary of the Southern Isan people's memorial]. Bangkok: n.p.
- Satchacholpan, P. (1987). *Kansueksa khwam waiwangchai thang kanmueang lae khwamrusuek mi prasitthiphap thang kanmueang khong chon channam nai muban haeng nueng sueng khoei pen khet itthiphon khong phak khommionit haeng prathet thai nai changwat sakon nakhon* (in Thai). [A Study of political trust and political efficacy among the elite in a village formerly under the influence of the communist party of Thailand in Sakon Nakhon Province] (Master's Thesis). Bangkok: Chulalongkorn University.

- Springer, S. (2009). Violence, democracy, and the neoliberal “order”: The contestation of public space in posttransitional Cambodia. *Annals of the Association of American Geographers*, 99(1), 138–162. <https://doi.org/10.1080/00045600802223333>
- Sunthonphesat, S. (2005). *Muban Isan yuk songkhramyen sangkhomwitthaya khong muban phaktawan ok chiangnuea* (in Thai). [Isan villages during the ‘cold war’ era: The sociology of northeastern Thai villages]. Bangkok: Matichon book.
- Tan, M. (2018). Confronting communism: Sang Phatthanothai and Thailand’s dynamic relationship with the cold war world, 1948–1957. *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 1(33), 69–115.
- Vandergeest, P., & Peluso, N. L. (1995). Territorialization and state power in Thailand. *Theory and Society*, 24(3), 385–426. <https://doi.org/10.1007/BF00993352>